

A honszeretet újraértelmezése

Magyarország leírása

I. ÉRZELMEINK REHABILITÁLÁSA • A honszeretet: tömeglelki jelenség • A honszeretet: örömezésünk kifejezése • A honszeretet: aktivitásra sarkalló érzelem • A honszeretet változó tartalma

II. KÖTELESSÉGEINK VÁLLALÁSA • Természetre nyitott gondolkodás szükséges • Világ- és honpolgár • Megteremteni a természet- és az emberismeret harmóniáját • Kötelességünk: a helyi természeti és emberi kultúra karbantartása

Lássuk, milyen lehetőségeket kínál a kisnemzeti kultúrának az új, globalizálódó világrend, mit jelent Magyarország és a magyarság számára az európai integráció, milyen irányban találhatunk kitörési pontokat gazdálkodásban, kultúrában, tudományban! Mi a magyarországi egészségügy, az agrárium, a környezetvédelem jövője? Mi lesz az Alfölddel, úgyszintén, mint a keleti gazdasági-kulturális piac közvetítő térségével, a Dunával, úgyszintén, mint Európa egyik „folyosó”-jával, a magyar vízgazdálkodással? Mi lesz a magyar nyelvvel, a határokon túli magyar kisebbségekkel, a rendszerváltozás során lesüllyedő társadalmi rétegekkel? – tettük fel a kérdést 1996 nyarán, amikor a Magyar Tudományos Akadémia arra vállalkozott, hogy az állam és a nemzet előtt hosszú távon nyíló lehetőségeket feltárja, és az Akadémiába tömörült kutatók közössége arra is vállalkozott, hogy megoldási javaslatait a politikai és a gazdasági elit elé terjessze. Így indult útjára az MTA Nemzeti Stratégiai Kutatások Programja, amelynek eddig két tucat monográfia az eredménye.

*Nemzeti
Stratégiai
Kutatások*

E program része volt Magyarország leírása több kötetben, a program első három évének mintegy összegzéseként. A magyarság szállásterületének földtani, növény- és állattani leírását kívánjuk adni és bemutatni az itt élő népesség településviszonyait, történelmi örökségét, gazdálkodását és mai kultúráját. A hétkötetes munkának a *Magyar tudománytár* összefoglaló címet adtuk.*

*Leírás
és helyzet-
jelentés*

A *Föld, víz, levegő* című első kötetet most adjuk olvasóink kezébe. Ősszel megjelenik a településviszonyokat bemutató kötet, és szerkesztés

2002. április 5. A Magyar tudománytár I. kötetéhez („Föld, víz levegő”) írt előszó.

* 1999. május 29. „Millennium és tudomány”; 1999. december 7. „A hétkötetes Magyarország-leírás indítása”.

előtt áll a növény- és állatvilág rajza. Ezt követi majd a társadalom, politika, hagyomány, gazdálkodás és kultúra bemutatása. Terveink szerint 2002 májusától folyamatosan, három éven át évente két kötettel jelentkezik a hétkötetes sorozat.

Alábbiakban az első kötet kéziratára tett főszerkesztői megjegyzéseket tesszük közre: a vállalkozás céljáról, indítékairól valló sorokat. Előszó helyett.

I. ÉRZELMEINK REHABILITÁLÁSA

- Kötődés a tájhoz* A honszeretet: érzelem. Ragaszkodás, érzelmi kötődés a tájhoz, ahol élünk, vagy ahol születünk. Érzelmi kötődés az emberi közösséghez, amely lakja e tájat.
- Eszközeink, technikai cikkeink* Az érzelemről hovatovább nem illik tudományos körökben beszélni, még kevésbé írni. Pedig az emberi cselekvés – lett légyen földműves, iparos, tanár, tisztviselő vagy éppen kutató értelmiségi cselekvése – sohasem mentes az érzelmi mozzanattól. Szeretünk valamit csinálni, vagy nem szívesen tesszük azt. Szeretjük még munkaeszközünket is, kedvenc tollunkat, laboratóriumunkat, könyvtárunkat, munkaszobánk szegleteit. Vajon miért nem számolunk komolyan e nagyon is emberi – csak emberi? –, az élőlényre általában jellemző tulajdonsággal? Talán azért, mert az utóbbi fél évszázadban az ember technikai környezete többet gyarapodott, mint előtte évezredekig? S ezek a technikai cikkek, eszközeink – szerszámaink, autóink – sokkal fontosabbnak látszanak életünkben, magunk előtt is, mint érzelmi világunk? Vagy talán azért, mert az érzelmet lefokoztuk önmagunkban is: titkoljuk, magunkba szorítjuk azt, szinte szégyelljük. Ugyanakkor büszkék vagyunk, hogy az „érezlem”-mel szembeállított „értelem” vagy éppen az „érdek”, a „célszerűség” vezeti tetteinket. Erre azt kérdezzük: no és az érzelmi sokszínűség – az öröm, a szeretet vagy éppen az emberi bánat – kiélése, megélése nem „célszerű” vagy nem emberi „érdek”? Hiszen ma már a tudósok is elismerik: az érzelmi egyensúly élethosszabbító, teljesítménybefolyásoló tényező! Hogy szeretek tanárként bemenni egy osztályközösségbe, tanári testületbe vagy munkásként belépni egy üzembe, hivatalba. Vagy, hogy örömmel tölt el az ablakomból látható fa koronájának zöldellése, a szemben lévő háztetők tűzfalainak játékos rajza. És így tovább és így tovább...
- Célszerűség érdek, érzelem* Érvek, kifogások, fogalom-újraértékelések sorjázna a magunkkal és másokkal folytatott vitáinkban. Hamarosan másokkal is vitatkozni kell, mert az előttünk zajló mindennapok valósága tűzi napirendre e témát. Az utóbbi évek legnagyobb tömeglélektani jelensége: milyen erős az emberekben a vágy, hogy szabad folyást engedjenek érzelmi kitérő-
- Érzelmi kitérősek, szenvedélyek*

seiknek, szenvedéllyel megélt életérzéseiknek, amelyeket korábban magukba fojtottak! Választási szavazatok százezrei dőlhetnek el ma és holnap azon, hogy a politikai érvelés vagy az azt előadó személy milyen *érzelmi visszhangot* vált ki a hallgatókból, nézőkből. Hogy miért? Erről is vitatkozunk. Erről is egyelőre önmagunkkal.

Mondjuk, találgatva: talán a tömegkommunikációs és az információs forradalom okozza ezt az érzélem-rehabilitációt. Az egyén az utóbbi 30 évben a tévé, a komputer, az internet, a telefonrendszerek, a közlekedés fejlődése következtében szobájában ülve „járja be” a világot, választhat egyénileg neki tetsző viselkedésformákat, vallásokat, sőt dönthet a szabad idő eltöltésének módjáról. A világ civilizált része individualizálódik. Divat lett az egyéni tetszés kinyilvánítása, akár a többitől eltérő magatartásformák vállalása. Az egyénített kultúrák korát éljük. Amikor az emberek megkövetelik maguknak, hogy szabadon kiélhessék belső érzelmi-értelmi világukat.

*Individua-
lizálódás*

Akármi is az ok, tény: az emberi érzélem látványos rehabilitálása zajlik napjainkban. Barátságok, szerelmek, művészi ízlés, politikai, érzelmi azonosulások az utcán láthatók. Az „ész”, a „tudás”, az „ismeret” intézményeit működtető értelmiségnek kötelessége e jelenségekkel foglalkozni.

A HONSZERETET: TÖMEGLELKI JELENSÉG

Az egyén születésétől szokik hozzá a helyi éghajlathoz, a helyi környezet kínálta étkekhez, italokhoz, ízekhez, táplálkozási szokásokhoz. A születés utáni első években mélyre ivódnak a táj, a földfelület formái: a nyáron meleg homok, a rajta növényes édes hancsú akácok, a kőszzerűen zuhanó pacsirták, sőt a kellemetlen királydinnyék világa. Másoknak évtizedekre más színek, illatok, formák töltik fel a természeti szépségről kialakuló képzeteket: itt, fenn a hegyek között, a mindent kicserző szelek, az esők táplálta dús erdők és cserjevilág, osonó kisvadjaival, s a szemhatárt koronázó hegyvonulatok, amelyek közé naponta többször törnek be gomolygó, szürke, majd báránnyefehér felhők, átfestve a völgyek, hegytetők színeit. Utazunk a világ különböző tájaira, csodáljuk – és szeretjük is – a tengeri levegő és a vízsíkság fényjátékait éppúgy, mint a Sziklás-hegység vagy Salzkammergut vagy épp a Távolság-Kelet égre törő szikláit. Mégis az ittenihez viszonyítunk mindent. A hazaihoz.

*Lokális ízek,
örömök*

Az egyén élete végéig közösségi lény marad. Csecsemő- és gyermekkorában, fizikailag felnőtt korában lelkileg ráutalt embertársaira. *Mindenki sérül intellektuálisan, érzelmileg, aki a közösségből kivonja magát.* Évmillió felismerése ez az emberi életgyakorlatnak, évszázados felismerése ez a tudományaknak. Ez a közösség a forrása mozdulatainknak,

*Közösségben
élni*

A „konkrét” ember szokásrendszerünknek, és ez a közösség a szintere életmegnyilvánulásainknak. Visszhang nélkül, visszajelzés nélkül, társalgás, gondolatcsere nélkül nincs ember. S a „közösség” éppúgy, mint a „természet” mindig konkrét. Része vagyunk a természetnek, de ezt a természetet, akár gondolatban is, az általunk megismert talaj, növény- és állatvilág, sőt levegő, víz képével, illatával népesítjük be. Része vagyunk az emberi közösségnek, de az emberekről alkotott képünkön a szűkebb lokális környezet alakjai, azok viselkedésformái jelennek meg. Nem általában vagyunk emberek, hanem nagyon is adott kisközösség részeként.

A HONSZERETET: ÖRÖMÉRZÉSÜNK KIFEJEZÉSE

Mindnyájan másként Szeretünk ott élni, ahol élünk, szeretünk abban az emberi közösségben élni, amelyben élünk. S az öröm elégedetté tesz, boldoggá tesz.

A honszeretet tehát érzelmegnyilvánulás. S mivel mindnyájan mások vagyunk, mindnyájan másként fejezzük ki érzelmeinket. Ezért tudomásul kell vennünk, hogy a hon szeretetét is sokan, sokféleképpen nyilvánítjuk ki. Van, aki hangos felvonulásokon kiabálja a közösség egy részét összetartó jelszavakat. Van, aki magába zárkózik, ettől idegenkedve. Van, akinek szemébe könny szökik, ha hosszú távollét után újra találkozik gyermekkori játszótársaival, s van, aki önfeledten mosolyog. Nincsenek receptek, forgatókönyvek az emberi cselekvés módjának megítélésére.

A HONSZERETET: AKTIVITÁSRA SARKALLÓ ÉRZELEM

Örömet szerezni A honszeretet érzésének több „haszna” is van: örömet szerez, ha megismered ezt az érzést. Örömet szerez környezetednek, ha teszel is az emberi, természeti környezetedért valamit.

Itthon használni Örülünk annak, aki honszeretetét szívesen viseli, énekli – még – velünk közösségi dalainkat, tudja – még – évszázados rigmusainkat, ápolja nyelvünket, hagyományos étkeink ízeit. Akár itthon, akár külföldre szakadva. De szeretni mindenekelőtt azokat szeretjük, akik *tesznek* is e honszeretetérzés megmaradásáért: akik itthon művelik a földet, betonnozzák házaink-üzemeink alapjait, ültetik és gondozzák fáinkat, növényeinket, állataink élőhelyeit, karbantartják vizeinket. És akik lehet, hogy sohasem vonultak tömegben, zengve a honszeretet érzelmi kitöréseit, de csendesen-okosan üzemeltetik gyermeknevelőinket, iskoláinkat, működtetik hivatalainkat. Akik szerethetővé teszik – függetlenül politikai rendszerektől – a hont.*

* 1999. április 25. „Agrárkutató és az új korkihívások”.

A HONSZERETET VÁLTOZÓ TARTALMA

Vizsgálni kellene a honszeretet tartalmának változásait. Ellenőrizni kellene hipotézisünk igazát: kezdetben, a 19. századig, a szűkebb táj, a szülőföldszeretet az erősebb. Később tágul ez ki ország- vagy „államszeretet”-té. Ebben is erősebb a tájhoz való kötődés. A honszeretet tartalma: a szülőföld, az ország természeti viszonyainak szeretete. A 19. század második felében a honszeretet tartalma változik: ragaszkodás elsősorban a honban élő emberi társadalomhoz, annak nyelvéhez, szokásrendszeréhez. A nemzeti-kulturális közösségek, az anyanyelvek kialakulásának kora ez, amikor a kulturális összetartozás érzését erősíti a kötelező oktatás – benne a nyelv, történelem, nemzeti irodalom tantárgyaival.

A természeti környezet újralfedezése

Holnapra újabb változás igényét érzékeljük: a természet megóvásának, helyi védelmének szükségessége ismét nagyobb helyet kíván magának a honszeretet érzésében. A modern honszeretetben új egyensúlyra tör a kötődés az emberi közösséghez és a természeti környezethez. Tenni a közeért azt jelenti: ápolni, korszerűsíteni a kulturális közösség hagyományanyagát, és jelenti ugyanakkor: gondozni a természeti környezetet. Városban, falun, erdőben, vizeinken vagy éppen élelemtermő földjeinken egyaránt.

*

Korunk ipari-technikai forradalma minden korábbinál tágabbra nyitja szemünket. A tömeges hírközlés, az utazás, az információszerzés és a szabad információátadás kitágítja az egyes ember mozgás- és gondolkodásrádiuszát. Az ember, vagy annak kisebb-nagyobb (községi, nemzeti, állampolgári) közössége rákényszerül, hogy elhelyezze magát a világ többmilliárdos emberi közösségében. Mert a technikai-gazdasági világháló a világpiac részévé – a gazdasági és szellemi világpiac részévé – teszi, ha akarja, ha nem. Az egyénnek és kisebb-nagyobb (községi, nemzeti, állampolgári) közösségének, világra nyitottnak kell lennie, hogy felfedezze a maga egyéniségének, kultúrájának értékeit.

Világra nyitottnan

II. KÖTELESSÉGEINK VÁLLALÁSA

TERMÉSZETRE NYITOTT GONDOLKODÁS SZÜKSÉGES

Korunk ipari-technikai forradalma minden korábbinál határozottabban mutatja a veszélyt: az ember valóban képessé vált természeti környezetének elpusztítására. Hogy az emberiség kiirtására képesek vagyunk, azt tudjuk ötven esztendeje. Azt, hogy természeti környezetünk

Természeti környezet

Biofizikai folyamatok megsemmisítésére felkészültünk: tudjuk tíz esztendeje, hogy testünk ugyanolyan fizikai felépítésű, s hogy egészségében a növény- és állatvilághoz hasonló biofizikai-biokémiai folyamatok mennek végbe benne, azt biztosan már sok évtizede tudjuk. De hogy a természeti környezet egyensúlyának megbontásával a mi testünk biológiai (biokémiai) egyensúlya is megbomlik, azt még mindig nem vesszük komolyan. Pedig korkövetelmény: ha meg akarunk maradni egészségesen élő lényeknek, akkor gondolkodásunknak *természetre nyitottnak* kell lennie. Az embert a természet részének kell tekintenünk.

Szállásterület, életközeg A Föld talaj-, növény- és állattakaróját, vizeit, levegőjét rendben kell tartani. Életfeltételünk ez. Magától értetődik, hogy bolygónk lakosainak területi munkamegosztást kellett (kell) kialakítania. A természeti környezetet annak az emberi közösségnek kell megvédenie, amelyik szállásterületként, élelemtermelő és életközegként használja azt. Így a Kárpát-medence karbantartása az itt élő népek – közöttük a magyarok – kötelessége. Világ- és honpolgári kötelessége.

VILÁG- ÉS HONPOLGÁR

Tudáseggyüttes biztosítása *A kutató világpolgár:* világszinten kötnek össze bennünket, kutatókat szakmagyakorlásunk egyetemes szabályai. A matematika, fizika, kémia, történettudomány stb. módszerei nem köthetők helyi sajátosságokhoz. A mi dolgozószobánk a nagyvilág. De: mi mindnyájan *honpolgárok is vagyunk*. Itt lakunk, itt szerettük meg a természetet, a tájak formáit, színeit, s ezen emberi környezetben lettünk emberré: közösségi lényekké. A mi kötelességünk, hogy e táj – a földgolyó egy kicsiny foltja – karbantartásához a szükséges tudás- és ismeretegyüttest biztosítsuk. Mert fizikus, kémikus, biológus nélkül sem Kamcsatka, sem Afrika, sem a Kárpát-medence természeti világában nem tartható fenn az egyensúly. És a *környezetgondos ember* kinevelése – ami elsősorban a tanártársadalom feladata – nélkül ez az egyensúly még csak nem is tervezhető.

MEGTEREMTENI A TERMÉSZET- ÉS AZ EMBERISMERET HARMÓNIAJÁT

Ipari-technikai forradalmak *Az ipari-technikai forradalmak* következményei és szülői is a *természettudományok fejlődésének*. Az anyag szétbontása a 20. század elején, az anyag másként összerakása a század közepén, majd a mikrovilágba, a génekbe hatolás az igazi tudomány hitelét adta meg a természettudományoknak. (Ezért is tudunk ma a természet és az ember új viszonyáról beszélni: látjuk önmagunkat is, mint a természet részét.) De e csodálatos természetismeret-fejlődéssel nem tartott lépést az ember-

ismeret fejlődése. Annak kutatása: mi teszi az embert mássá, egyedivé bolygónkon? Mennyire él ez az ember nemcsak anyagi, hanem lelki életet is? Mennyire egyedi minden ember döntése a kínálkozó feltételek – természeti és ember keltette feltételek – között? Mennyire vannak kiszolgáltatva egyéni döntéseink biofizikai állapotunknak, genetikai állományunknak és mennyire az ember teremtette társadalmi-kulturális környezetünknek? Amelyek között felnőttünk, nevelkedtünk, s élünk ma is.

*Egyedi
mivoltunk*

KÖTELESSÉGÜNK: A HELYI TERMÉSZETI ÉS EMBERI KULTÚRA KARBANTARTÁSA

Naponta hozzák csodálatos kultúrdobozaink szobánkba nemcsak a világon élő különböző állati, növényi kultúrákat, hanem a megannyi emberi világot is. Több száz etnikum, nemzet, szokás- és öltözködési rendje, vallások világértelmezése, számtalan egyházi szertartás jelenik meg a legkisebb magyarországi falu szobáiban is, a televízió képernyőjén. *Ahogy bolygónk helyi természeti egységekből áll össze*, úgy az emberiség is sok száz vallási, nemzeti szokásrend szerint élő kultúra közösségeiből tevődik össze.* Ahogy a lokális természeti egységek karbantartása a helyi társadalmak feladata, úgy a lokális kultúra modernizálása, életképessé formálása csakis a helyi lakosság gondjaira van bízva. És az értelmiség nemcsak a szállásterület természeti, hanem a helyi társadalom kulturális színvonaláért is felel.

*Lokális
egységek*

A globális technikai, gazdasági szervezetek sok mindent egységessé gyalulnak a Földön: információátadást, termelés-szervezetet, sőt egészségügyi, közlekedési technikát. De szükségszerű-e, hogy legyalulják az emberiség e csodálatos *kulturális sokszínűségét*, amelyet az elmúlt évszázadzredek kialakítottak a glóbuszon? Az ezernyi lokális étel- és életstílus-együttes, a sok száz kismemzeti kultúra? Bizonyára nem.

*Kulturális
diverzitás*

„Bizonyára”, azaz feltételes módban beszélünk. Mert szeretnénk, ha a modern technika nemcsak az „egyenlítésre”, az uniformizálásra lenne alkalmas, hanem arra is, hogy védjük a kulturális sokszínűséget. Rögzítsük annak szépségeit, örömet adó vonásait, azokat, amelyek a modern világtendenciákban életképesek lehetnek. Érintkezési, viselkedési, építkezési, öltözködési, közösségteremtési, étkezési szokásrendet, amelyek összességének legcsodálatosabb őrzője, éltetője, közvetítő eszköze az anyanyelv.***

Anyanyelv

* 1998. április 7. „Történettudomány és történelemtanítás”.

** 1999. június 26. „Tudomány a 21. században”.

*** 1997. június 30. „A magyar nyelv jelene és jövője”.

Érzelem és célszerűség Az érző, érzelmi életet élő ember újraéledéséről beszélünk. Aki felfedezi, hogy az öröm, a bánat, a szeretet vagy éppen a gyűlölet kiélése mélyen emberi mivoltunkhoz tartozik. És nem ellenkezik az élet célszerű leélésének, ésszerű berendezésének stratégiájával. És arról beszélünk, hogy az emberi közösséget, a természeti környezetünket tanulmányozó értelmiségnek kötelessége van: rendben tartani az emberi közösség érzelmi és értelmi életét, rendben tartani az emberi közösség szállásterületét.

*

Magyar tudománytár Hát ez a szándék szülte e könyvsorozatot. *Összefoglalni* ismereteinket a magyarság és a vele egy államban élő népek szállásterületének természeti viszonyairól: a földről, a levegőről, a vízről, a tájról, a növény- és állatvilágról. *Összefoglalni* ismereteinket a magyarság és a vele együtt élő más kis népek történelméről, szokásrendszereiről, települési rendjéről, gazdálkodásáról, mai kultúrájáról.

A hétkötetes munka összefoglaló címe: *Magyar tudománytár*. A hazai tudósközösségek ismereteinek tára. A címbe nem fért bele, s csak most tesszük hozzá: *a magyar tudósközösség kötelezettségteljesítése*.

Megjelent: In: Föld, víz, levegő. Magyar Tudománytár-sorozat. 1. kötet (Szerk.: Mészáros Ernő, Schweitzer Ferenc. Főszerk.: Glatz Ferenc) Bp., MTA Társadalomkutató Központ–Kossuth Kiadó, 2002. 11–14. old.